

Analysis of Iran's Regional Order-Building Coalition in Light of Participation in the Resistance Axis: Capacities and Challenges

Mansoreh. Taheri¹, Ali Mohammad. Haghighi^{1*}, Ghaffar. Zarei¹

¹ Department of Political Science, Lam.C., Islamic Azad University, Lamerd, Iran

* Corresponding author email address: am.haghighi52@iau.ac.ir

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Taheri, M., Haghighi, A. M., & Zarei, G. (2025). Analysis of Iran's Regional Order-Building Coalition in Light of Participation in the Resistance Axis: Capacities and Challenges. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 4(2), 1-20.

© 2025 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

ABSTRACT

The regional order of West Asia has continuously demonstrated an inherent tendency toward tension and even crisis. This factor has created a space and situation in which Middle Eastern countries have sought to strengthen themselves and form regional coalitions. By establishing new regional friendships and alliances, they have created two new opposing orders. The victory of the Islamic Revolution of Iran led to the formation of the uncompromising "Resistance Axis" discourse in the West Asian region against the Western-oriented order led by Saudi Arabia, whose main characteristic is the struggle against the Zionist regime and the rejection of the hegemonic position of the United States in the world and in the West Asian region. Using a descriptive-analytical approach, this study seeks to answer the question of which countries and movements constitute the resistance-oriented regional order led by the Islamic Republic of Iran and what characteristics it possesses. It also examines which capacities and challenges this order creates for the national interests of the Islamic Republic of Iran. The findings of the study indicate that the formation of the Resistance Axis has been a firm step toward expanding the regional influence of the Islamic Republic of Iran and weakening the hegemonic position of the United States, although it has also entailed challenges such as the formation of a broad coalition against this axis and extensive sanctions. The data collection method is documentary and library-based.

Keywords: regional order, Resistance Axis, Iran, Middle East, Hezbollah, West Asia, Ansar Allah.

EXTENDED ABSTRACT

The regional order of West Asia has historically been marked by strategic rivalry, ideological contestation, military intervention, and persistent patterns of insecurity. This region, located at the intersection of Europe, Asia, Africa, the Mediterranean Sea, and the Indian Ocean, has long attracted the attention of great powers because of its geopolitical position, religious significance, energy resources, and role in global security dynamics. In this context, regional states have developed different patterns of alliance-building and security behavior to protect their national interests and expand their influence. The Islamic Republic of Iran, especially after the victory of the Islamic Revolution, adopted a regional strategy that challenged the American-centered order and gradually contributed to the formation of a resistance-oriented security order. The Resistance Axis emerged as a political-security bloc opposed to the hegemonic position of the United States, the regional role of Israel, and the Western-oriented order led by Saudi Arabia. From the perspective of regional security complex theory, West Asia can be understood as a region in which patterns of amity and enmity, ideological alignments, sectarian affiliations, and historical rivalries shape security interdependence among states and non-state actors (Amble, 2022; Buzan, 1983; Buzan & Wæver, 2003; Kelly, 2007). Accordingly, the central objective of this study is to analyze Iran's regional order-building coalition in light of its participation in the Resistance Axis and to examine the capacities and challenges that this axis creates for the national interests of the Islamic Republic of Iran.

The study adopts a descriptive-analytical approach and relies on documentary and library-based data collection. Its theoretical foundation is based on regional security complex theory, particularly the ideas developed by Barry Buzan and Ole Wæver, according to which regional security dynamics cannot be fully understood through the global level alone, because most security interactions occur within geographically proximate regions. In this framework, regional security complexes are formed when the primary security concerns of a group of states are so closely interconnected that their national security cannot realistically be considered separately (Buzan & Wæver, 2003; Walsh, 2021). The theory is especially useful for analyzing the Middle East because the region contains dense patterns of rivalry, ideological competition, religious mobilization, ethnic differentiation, and external intervention. It also allows the study to examine Iran not merely as an isolated state actor, but as a regional power operating through a hybrid security network composed of state and non-state actors. In this sense, the Resistance Axis can be interpreted as a regional security formation that combines Iran and Syria as state actors with Hezbollah in Lebanon, Shiite groups in Iraq, Ansar Allah in Yemen, and Palestinian resistance movements as sub-state or non-state actors (Ataie, 2021; Soltaninejad, 2019; Steinberg, 2021).

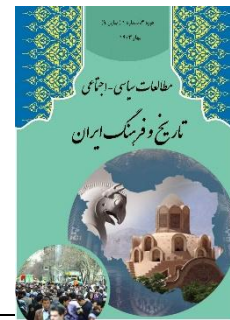
The findings indicate that Iran's regional position has been shaped by the decline of earlier American-centered security arrangements, the collapse or weakening of several Arab state structures, and the emergence of new conflict arenas after the 2003 Iraq war, the 2006 Lebanon war, the 2011 Arab uprisings, the Syrian crisis, the rise of ISIS in 2014, and the Yemen war. These developments created new opportunities for Iran to expand its influence through alliance-building and security networking. The fall of Saddam Hussein removed one of Iran's most important regional adversaries and enabled Tehran to develop close relations with Shiite political and military actors in Iraq (Heras, 2017; Uzun, 2018). The survival of the Syrian government preserved Iran's strategic connection to the Levant and Hezbollah (Goodarzi, 2013; Risseuw, 2018; Wastnidge, 2017). Hezbollah, as Iran's most important non-state ally, has played a central role in deterrence against Israel and in the expansion of Iran's regional operational capacity (Blanford, 2017; Khan & Zhaoying, 2020). Meanwhile, Ansar Allah in Yemen has become an

increasingly important component of the axis by extending resistance-oriented pressure toward the Arabian Peninsula and the Red Sea security environment (Lobel, 2021; Taha, 2022; Zimmerman, 2022).

The study further shows that the Resistance Axis has created major strategic capacities for Iran. First, it has increased Iran's regional depth by allowing Tehran to project influence beyond its borders without relying exclusively on conventional military power. Second, it has strengthened Iran's deterrence posture against the United States, Israel, and Saudi Arabia by distributing pressure points across Lebanon, Syria, Iraq, Yemen, and Palestine. Third, it has enabled Iran to act as a regional order-building power rather than merely a defensive actor. From this perspective, Iran's support for the Resistance Axis can be understood as part of a broader anti-containment strategy against American pressure and regional isolation (Azizi et al., 2020). The axis has also created a networked security structure in which ideological affinity, strategic necessity, and shared threat perceptions reinforce one another. The relationship between Iran and Hezbollah demonstrates how a state and a non-state actor can sustain a long-term alliance through shared strategic objectives, institutionalized cooperation, and mutual security interests (Khan & Zhaoying, 2020). Similarly, Iran's involvement in Iraq, Syria, and Yemen has provided it with a multi-layered regional posture capable of responding to threats across different theaters (Ataie, 2021; Katz, 2018).

At the same time, the Resistance Axis has created serious challenges for Iran's national interests. The most important challenge is the formation of broad counter-coalitions against Iran involving the United States, Israel, Saudi Arabia, and several Western-aligned regional actors. These coalitions have framed Iran's regional policy as destabilizing and have used this framing to justify sanctions, diplomatic isolation, military pressure, and containment strategies (Azizi et al., 2020; Martin, 2018; Rolf, 2015). Another challenge is the high economic and political cost of maintaining regional alliances under conditions of sanctions, domestic pressure, and regional militarization. Although the axis increases Iran's strategic depth, it also exposes Iran to accusations of interventionism and sectarianism. Moreover, reliance on non-state actors involves risks, because such actors may develop their own local agendas, operational autonomy, and political interests. Nevertheless, the evidence suggests that Iran has been relatively successful in sustaining durable relations with its main allies, especially Hezbollah, due to shared identity, strategic convergence, and long-term institutional cooperation (Khan & Zhaoying, 2020; Soltaninejad, 2019; Steinberg, 2021).

In conclusion, the Resistance Axis has become one of the most important instruments of Iran's regional strategy and one of the defining elements of the changing order in West Asia. It has enabled the Islamic Republic of Iran to expand its regional influence, strengthen its deterrence capacity, counter American containment, and participate in the construction of a more indigenous regional security order. However, this strategy has also generated significant challenges, including intensified sanctions, anti-Iranian coalition-building, regional securitization, and persistent geopolitical confrontation. The study concludes that Iran's participation in the Resistance Axis cannot be understood only as an ideological project or only as a pragmatic security strategy; rather, it represents a combined geopolitical, ideological, and strategic response to the evolving regional order. The Resistance Axis has simultaneously functioned as a source of power projection and as a source of external pressure, making it both a strategic asset and a continuing challenge for Iran's national interests in the transitional order of West Asia.

تجزیه و تحلیل ائتلاف ساز نظم منطقه‌ای ایران در پرتو مشارکت محور مقاومت؛ ظرفیت‌ها، چالش‌ها

منصوره طاهری^۱، علی محمد حقیقی^{۱*}، غفار زارعی^۱

۱. گروه علوم سیاسی، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: am.haghighi52@iau.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

طاهری، منصوره، حقیقی، علی محمد، و زارعی، غفار. (۱۴۰۴). تجزیه و تحلیل ائتلاف ساز نظم منطقه‌ای ایران در پرتو مشارکت محور مقاومت؛ ظرفیت‌ها، چالش‌ها. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۴(۲)، ۱-۲۰.

نظم منطقه‌ای غرب آسیا به طور مداوم تمایل ذاتی به تنش و حتی بحران را نشان داده است. این عامل منجر به ایجاد فضا و موقعیتی شده که کشورهای خاورمیانه اقدام به تقویت خود و تشکیل ائتلاف‌های منطقه‌ای نمایند. آنها با ایجاد دوستی‌ها و اتحادهای منطقه‌ای جدید دو نظم جدید متضاد را ایجاد نموده‌اند. پیروزی انقلاب اسلامی ایران منجر به شکل‌گیری گفتمان سازش‌ناپذیر «مقاومت محور» در منطقه‌ی غرب آسیا در مقابل نظم غرب‌گرا با رهبری عربستان سعودی گردید که اصلی‌ترین مشخصه‌ی آن مبارزه با رژیم صهیونیستی و عدم پذیرش موقعیت هم‌مونیک آمریکا در جهان و منطقه‌ی غرب آسیا می‌باشد. پژوهش با استفاده از رویکردی توصیفی -تحلیل به دنبال پاسخ به این سوال است که نظم منطقه‌ای مقاومت محور با رهبری جمهوری اسلامی ایران متشکل از چه کشورها و جنبش‌های می‌باشد و چه ویژگی‌های دارد؟ این نظم کدام ظرفیت‌ها و چالش‌ها را متوجه منافع ملی جمهوری اسلامی ایران می‌نماید؟ یافته‌های پژوهش حکایت از این دارد که تشکیل محور مقاومت گامی مستحکم در جهت نفوذ منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران و تضعیف جایگاه هم‌مونیک آمریکا بوده است و البته چالش‌های چون ائتلاف گسترده بر علیه این محور و تحریم‌های گسترده را نیز به دنبال داشته است. روش گردآوری اطلاعات اسنادی-کتابخانه‌ای می‌باشد.

کلیدواژگان: نظم منطقه‌ای، محور مقاومت، ایران، خاورمیانه، حزب الله، غرب آسیا، انصارالله.

© ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

مقدمه

مفهوم غرب آسیا اشاره به منطقه جغرافیایی واقع در محل اتصال اروپا، آسیا، آفریقا، دریای مدیترانه و اقیانوس هند دارد. این منطقه از موقعیت استراتژیک منحصر به فردی برخوردار است؛ از این رو، می‌توان به راحتی درک کرد که چرا این منطقه در طول تاریخ مورد توجه استراتژیک و دخالت قدرت‌ها و امپراتوری‌های بزرگ قرار گرفته است. خاورمیانه همچنین زادگاه و مرکز معنوی مسیحیت، یهودیت و اسلام است. علاوه بر این، با آغاز قرن بیستم و کشف نفت و گاز طبیعی، «سرنوشت منطقه» به طرز چشمگیری تغییر کرد؛ زیرا در خاورمیانه بزرگ‌ترین ذخیره نفتی وجود دارد که سرنوشت قدرت‌های دیگر را نیز تعیین کرده است. ذخایر قابل توجه نفت خام منطقه بر اهمیت جغرافیایی، استراتژیک و اقتصادی آن افزوده است. تولید انبوه نفت در حدود سال ۱۹۴۵ آغاز شد و عربستان سعودی، ایران، کویت، عراق و امارات متحده عربی دارای مقادیر زیادی نفت بودند. بنابراین، جای تعجب نیست که اهمیت خاورمیانه فراتر از محدودیت‌های جغرافیایی آن بوده و این منطقه صحنه اصلی سیاست جهانی بوده است. ژئوپلیتیک خاورمیانه در طول قرن‌های گذشته دچار تغییر و تحول شده که به طور عمده این تغییر و دگرگونی به مبادله قدرت در منطقه خاورمیانه برمی‌گردد. کشورها برای تأمین امنیت ملی، الگوهای رفتاری متفاوتی را مورد استفاده قرار می‌دهند. یکی از الگوهای رفتاری که کشورها برای تأمین امنیت ملی در سیاست‌های امنیتی خود لحاظ می‌کنند، الگوی امنیت دسته‌جمعی است. مجموعه امنیتی یک توجیه نظری برای ساختن مناطق جهان بر اساس میزان «دشمنی» و «دوستی» موجود بین دولت‌ها ارائه می‌کند. دوستی به روابط بین‌دولتی از دوستی واقعی تا انتظار حمایت یا حمایت اشاره دارد. از سوی دیگر، «دشمنی» به روابط بین‌دولتی که مشروط به سوءظن و ترس است، اشاره دارد. الگوهای دوستی و خصومت از موضوعات مختلف، از اختلافات مرزی و صف‌بندی ایدئولوژیک گرفته تا پیوندهای تاریخی دیرینه، اعم از مثبت یا منفی، ناشی می‌شوند.

ایده مجموعه‌های امنیتی یک پدیده تجربی با ریشه‌های تاریخی و ژئوپلیتیکی است. به طور خاص، تفکر قومی - فرهنگی و نیز پیوندهای مذهبی و نژادی زیربنای بسیاری از مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای است. چنین روابطی عامل مهمی در شناسایی مجموعه‌های امنیتی است؛ زیرا ویژگی‌های مشترک فرهنگی میان گروهی از دولت‌ها باعث می‌شود که هم توجه بیشتری به یکدیگر داشته باشند و هم به طور خاص به مداخلات متقابل در امور امنیتی یکدیگر مشروعیت بخشند. این امر به‌ویژه در خاورمیانه به‌وضوح قابل مشاهده است. بنابراین، دیدن اینکه چگونه قومیت، فارس و عرب، و دین، تسنن و تشیع، وابستگی متقابل امنیتی را در میان گروه بزرگی از دولت‌ها و جنبش‌های خاورمیانه تسهیل و مشروعیت بخشیده‌اند، دشوار نیست. خاورمیانه را به‌عنوان منطقه‌ای متشکل از دولت‌هایی تعریف کرده‌اند که نگرانی‌های امنیتی اولیه آن‌ها به اندازه‌ای نزدیک به هم مرتبط است که امنیت ملی آن‌ها را نمی‌توان جدا از یکدیگر در نظر گرفت.

در سال ۲۰۰۶، در بحبوحه جنگ شدید بین رژیم صهیونیستی و حزب‌الله لبنان، کاندولیزا رایس، وزیر امور خارجه سابق ایالات متحده، اعلام کرد جهان شاهد «دردهای تولد یک خاورمیانه جدید» است. حق با او بود، اما نه به معنایی که او امیدوار بود. جنگ، به جای ناتوانی حزب‌الله و حامی آن، یعنی ایران، تنها قدرت و اعتبار «محور مقاومت» را افزایش داد.

اما جنگ ۲۰۰۶ تنها یکی از یک‌سری تحولاتی بود که ماهیت ژئوپلیتیکی و نظامی این محور را به طور قابل توجهی تغییر داد؛ از حمله آمریکا به عراق در سال ۲۰۰۳، که برای اولین بار در را به روی نفوذ بیشتر منطقه‌ای ایران باز کرد، تا سقوط موصل به داعش در سال ۲۰۱۴ که منجر به تکثیر و توانمند شدن شبه‌نظامیان شیعه شد. این تغییرات باعث ایجاد یک پیکربندی مجدد اساسی در نظم معاصر خاورمیانه شده است. در حالی که حکومت‌های عرب با فرسایش قدرت، حکومت‌داری ضعیف و مشروعیت‌زدایی از دولت‌های استبدادی پس از بهار عربی ۲۰۱۱ دست‌وپنجه نرم می‌کردند، به ایران و شرکای آن، از جمله روسیه، این امکان را داد تا یک معماری جدید سیاسی و امنیتی منطقه‌ای با

حمایت تهران، موسوم به محور مقاومت، ایجاد شود. هدف ایدئولوژیک این محور مبارزه علیه رژیم صهیونیستی، آمریکا و متحدان آن‌ها چون عربستان سعودی است. پژوهش با استفاده از رویکردی توصیفی - تحلیلی به دنبال پاسخ به این سؤال است که نظم منطقه‌ای مقاومت محور با رهبری جمهوری اسلامی ایران متشکل از چه کشورها و جنبش‌هایی است و چه ویژگی‌هایی دارد؟ این نظم کدام ظرفیت‌ها و چالش‌ها را متوجه منافع ملی جمهوری اسلامی ایران می‌نماید؟

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

در جهت موضوع پژوهش با عنوان «تجزیه و تحلیل ائتلاف‌ساز نظم منطقه‌ای ایران در پرتو مشارکت محور مقاومت؛ ظرفیت‌ها، چالش‌ها»، نگارنده در ابتدا به بررسی پژوهش‌های مرتبط با موضوع پرداخته و نقاط قوت این پژوهش‌ها را مشخص و مورد استفاده قرار خواهد داد و در ادامه، با کاربست مفروضات تئوری مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای باری بوزان، به تشریح نظم منطقه‌ای مقاومت محور جمهوری اسلامی ایران در خاورمیانه پرداخته و فرصت‌ها و تهدیدات رهبری این نظم برای منافع ملی جمهوری اسلامی ایران را بررسی خواهد نمود.

ادبیات پژوهش

نظام، امیرحامد (2016, *Nezam*) در کتابی با عنوان «سایه‌روشن حشد شعبی» به مسئله‌ی حشدالشعبی و قدرتش در عراق و منطقه و ارتباط این جریان با حوادث و اتفاقات با محوریت این موضوع می‌پردازد. در این کتاب بیان می‌شود که حشد شعبی محصول احساس ضرورت دفاع مردم از امنیت و تمامیت ارضی کشورشان بود و از این رو، عوامل شکل‌دهنده به آن ترکیبی از حس وطن‌دوستی و تکلیف دینی است. به عبارت دیگر، پیدایی حشد شعبی از یک‌سو ریشه در شرایط حساس امنیتی عراق و از سوی دیگر، ریشه در فراخوان شرعی و ملی رهبران مذهبی عراق دارد.

برزگر، کیهان (2017, *Barzegar*) در کتابی با عنوان «سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در خاورمیانه» به بررسی ریشه‌ها و اهداف سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در خاورمیانه، از حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ تا تحولات جهان عرب در ژانویه سال ۲۰۱۱، می‌پردازد. رویکرد این کتاب متمرکز بر ضرورت تقویت «منطقه‌گرایی» در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران است. از نظر نویسنده، ارزش استراتژیک ایران در نظام بین‌الملل فعلی تا حد زیادی به ارزش نقش فعال آن در مسائل منطقه‌ای است.

گلشنی و باقری (2012, *Golshani & Bagheri*) در مقاله‌ای با عنوان «جایگاه حزب‌الله لبنان در استراتژی بازدارندگی جمهوری اسلامی ایران» به شناسایی و تحلیل جایگاه حزب‌الله لبنان در مجاورت مرزهای رژیم اشغالگر صهیونیستی، به عنوان تهدید اصلی علیه جمهوری اسلامی ایران، می‌پردازند و موقعیت مهم این جنبش در افزایش توان بازدارندگی جمهوری اسلامی ایران را بررسی می‌نمایند.

شیرودی، شاه‌علی و جمشیدی‌فر (2019, *Shiroudi & Shah Ali*) در مقاله‌ای با عنوان «مواجهه گفتمان مقاومت شیعی و گفتمان سلفی - اخوانی بر ترتیبات امنیتی سنتی غرب آسیا» به ارائه تحلیلی واقع‌بینانه از ماهیت رقابت گفتمان مقاومت شیعی در تقابل با گفتمان‌های سلفی و اخوانی در حوزه راهبردی غرب آسیا مبادرت کرده و به این نتایج می‌رسند که متعاقب دگردیسی‌های رخ‌نموده در منطقه طی سالیان اخیر، گفتمان مقاومت شیعی در مقابل گفتمان سلفی و اخوانی توانسته است تا کشورهای اسلامی و انقلابی حاضر در حوزه راهبردی غرب آسیا را هم در شکل، هم در روش، هم در شعار و هم در هدف تحت تأثیر خود قرار دهد.

مرادی و شهرام‌نیا (2015, *Moradi*) در مقاله‌ای با عنوان «بحران سوریه و امنیت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران» با توجه به جایگاه سوریه در سیاست‌های منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران، در پی پاسخگویی به این پرسش است که بحران سوریه چه تأثیری بر امنیت منطقه‌ای ایران خواهد داشت؟ یافته‌های این پژوهش بر این دلالت می‌کنند که با تداوم یافتن بحران سوریه، امنیت منطقه‌ای ایران با تهدیداتی

از جنس تضعیف محور مقاومت، شکل‌گیری منازعات گفتمانی و تشدید تنش‌های فرقه‌ای و مذهبی، بر هم زدن ساختار قدرت و موازنه قوا و بالا گرفتن رقابت تسلیحاتی در منطقه مواجه خواهد شد.

عباسی و محمدی (Abbasi & Mohammadi, 2013) در مقاله‌ای با عنوان «تبیین رئالیستی منازعه بین‌المللی قدرت در سوریه و پیامدهای آن برای امنیت جمهوری اسلامی ایران» به طرح این سؤال می‌پردازند که علل شکل‌گیری منازعه بین‌المللی، در سطح منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، در سوریه و تأثیرات آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران چیست؟

اسواروسکی (Martin, 2018) در مقاله‌ای با عنوان «استراتژی جدید آمریکا در مورد ایران، در مورد جنگ علیه صلح» بر اعمال استراتژی اعمال فشار جهت تغییر رفتار در برابر سیاست‌های منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران تأکید کرده است. نگارنده این مقاله، با استقبال از سیاست‌های دونالد ترامپ در خروج از برجام، مهم‌ترین راه‌حل برای تغییر رفتار ایران را در حوزه سیاست خارجی، اعمال فشار از طریق تحریم‌های بیشتر می‌داند.

مووات (Rolf, 2015) در مقاله‌ای با عنوان «معامله ایران و استراتژی جدید آمریکا برای خاورمیانه» بر این عقیده است که دکترین جدید آمریکا در برابر ایران در منطقه خاورمیانه باید از طریق اتحاد با کشورهای عربستان، مصر و اردن در جهت انزوای ایران برنامه‌ریزی شود. در باب فرصت‌ها و چالش‌های ائتلاف‌ساز امنیت جمعی جمهوری اسلامی ایران تاکنون، به جز چند کتاب و مقاله که آن هم به صورت جزئی و مختصر به این موضوع اشاره کرده‌اند، هیچ کتاب یا مقاله‌ای که به طور موشکافانه به تأثیر محور مقاومت بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران در نظم در حال گذار خاورمیانه پرداخته باشد، نگاشته نشده و بسیاری از آثاری که در این زمینه وجود دارد، تأثیر روابط کشورهای منطقه بر امنیت ملی کشور ایران را مورد بحث و بررسی قرار داده‌اند. این تحقیق از این حیث که به بررسی همه‌جانبه روابط ائتلاف بر محور مقاومت و تأثیر آن بر امنیت جمعی ایران در نظم در حال گذار خاورمیانه می‌پردازد، تحقیقی نو محسوب می‌شود.

چارچوب تئوریک پژوهش

تئوری‌های سنتی و جریان اصلی روابط بین‌الملل معتقد هستند که نظام جهانی متشکل از واحدهای فردی است که همگی دارای قدرت یکسانی برای تأثیرگذاری بر پویایی‌های سیستمی هستند؛ به همین دلیل است که هرج‌ومرج رابطه بین واحدها را تعریف می‌کند و جنگ یک واقعیت همیشه حاضر است. این دیدگاه در حال حاضر کاملاً صادق نیست و از زمان جنگ جهانی دوم، مجموعه‌ای از نهادهای چندجانبه پدید آمدند و در پی رد این تصور بدبینانه از سیاست بین‌الملل که جنگ ادامه سیاست است، بودند. علاوه بر این، یک روند قابل توجه در توسعه گروه‌های چندجانبه و بین‌دولتی در طول پنج دهه گذشته این است که آن‌ها در سطح منطقه‌ای آغاز و مفهوم‌سازی شده‌اند (Deepak, 2009). پس از پایان جنگ سرد، سیستم‌های منطقه‌ای برای درک پویایی‌های امنیتی ضروری شده‌اند. بری بوزان و اوله ویور، تئوریسین‌های مجموعه‌ی امنیت منطقه‌ای، سطح منطقه‌ای را به عنوان سطحی توصیف می‌کنند که بیشتر اقدامات امنیتی در آن رخ می‌دهد. در واقع، مجموعه‌ی امنیتی منطقه‌ای یکی از جامع‌ترین چارچوب‌هایی است که متغیرهای متمایز لازم برای تحلیل امنیت منطقه‌ای را ترسیم می‌کند؛ مفهومی که توسط بری بوزان مطرح شد و بعداً با اوله ویور گسترش یافت. بوزان و ویور استدلال می‌کنند که برای اینکه یک منطقه جغرافیایی به عنوان یک مجموعه امنیتی شناخته شود، دولت‌های مجاور باید از نظر جغرافیایی نزدیک بوده و دارای سطح خاصی از وابستگی متقابل امنیتی باشند و چنین وابستگی متقابل امنیتی باید به اندازه کافی قوی باشد تا آن‌ها را به عنوان یک مجموعه کاملاً مرتبط حفظ کند و آن‌ها را از مناطق امنیتی همسایه متمایز کند (Amble, 2022). مناطق لایه مهمی را ارائه می‌کنند که بین سطوح تحلیل دولتی و بین‌المللی وجود دارد. ساختار نظام بین‌الملل در دوران جنگ سرد شاهد رشد نئورئالیسم بود که تمرکز اصلی آن بر نظام جهانی بود و در نتیجه، پویایی‌های منطقه‌ای و تعاملات منطقه‌ای نادیده گرفته شده بود. بنابراین، پایان جنگ سرد شاهد کاهش دخالت قدرت‌های بزرگ در بیشتر مناطق بود و

در نتیجه، مفسران منطقه‌ای استدلال کرده‌اند که مناطق در نظم جهانی پس از جنگ سرد به رسمیت شناخته شده‌اند. قبل از پایان جنگ سرد، ادبیات نئورئالیسم توجه اندکی به زیرسیستم‌های منطقه‌ای می‌کرد یا اصلاً توجهی نداشت. تحلیل‌های امنیتی پارادایم نئورئالیسم عمدتاً بر سطح سیستم متمرکز است و تمایلی به تعامل سطوح سیستمی، دولتی و سطح منطقه‌ای ندارد (Kelly, 2007).

«منطقه بودن» مناطق امنیتی

در زمینه مناطق امنیتی و مصداق‌های وجود مناطق امنیتی منطقه‌ای، ایور نیومن مفهوم مجموعه امنیتی منطقه‌ای بری بوزان را زیر سؤال برد و می‌پرسید: «بوزان به چه منطقه‌ای اشاره می‌کند؟» وی تأکید می‌کند که «مناطق به وجود آمده‌اند». نیومن چنین استدلال نموده است که مناطق امنیتی می‌توانند از منافع یک قدرت بزرگ در محدود کردن تهدیدات امنیتی در یک محیط جغرافیایی بیرون بیابند و بنابراین، «مناطق طبیعی» وجود ندارد و همه یا اکثر مناطق ناهمگون با حاشیه‌های سرزمینی نامشخص هستند. با این حال، او خاطرنشان می‌کند که یک هژمون یا «ثبات‌کننده» می‌تواند ظهور همکاری‌های منطقه‌ای و نهادهای منطقه‌ای را به طرق مختلف تحریک کند (Stewart-Ingersoll & Frazier, 2012). ادعا در اینجا این است که یک بازیگر خارجی می‌تواند گروهی از دولت‌ها را برای همکاری برای پیشبرد منافع خود، اقتصادی، امنیتی و غیره، سازماندهی کند و در این رابطه می‌توان نتیجه گرفت که مناطق از نظر سیاسی ساخته می‌شوند (Katzenstein, 2015). بوزان و ویور مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای را از دریچه امنیت دیده‌اند. اکثر محققان این حوزه استدلال کرده‌اند که بهترین توضیح برای سیستم منطقه‌ای به عنوان مناسب‌ترین سطح برای تجزیه و تحلیل پویایی‌های امنیتی سرشتی دوگانه دارد: اول، تهدیدات امنیتی که دولت‌های منطقه آن را مهم می‌دانند، و دوم، تهدیداتی هستند که سایر کشورهای قدرتمند خارج از منطقه را در فاصله کوتاهی درگیر می‌کنند (Stewart-Ingersoll & Frazier, 2012). تئوری مجموعه‌ی امنیتی منطقه‌ای مفروضات تئوری‌های نئورئالیستی در مورد توازن قدرت و اهمیت شرایط مادی قدرت را در کنار نقش «الگوهای دوستی و دشمنی» در ایجاد «مجموعه‌ای از ترس‌ها، تهدیدها و دوستی‌ها» می‌پذیرد (Walsh, 2021). ذکر شد که مفهوم مجموعه امنیتی منطقه‌ای ابتدا به عنوان «گروهی از دولت‌ها تعریف شد که نگرانی‌های امنیتی اولیه آن‌ها به قدری نزدیک به هم است که امنیت ملی آن‌ها نمی‌تواند به طور جدا از یکدیگر در نظر گرفته شود» (Buzan, 1983). اما با گذشت زمان و در حال حاضر، سایر محققان حوزه امنیت به ویژگی‌های جدیدتری از این مفهوم اقدام نموده‌اند:

- شکل‌گیری یک بازیگر، یا بازیگران، ترکیبی مرکب از بازیگران ملی، کشور، فروملی، جنبش‌ها، و بازیگران فرامنطقه‌ای؛ چنین روابطی نامتقارن خواهد بود و در نتیجه، الگوهای بادوام دوستی و دشمنی شروع به شکل‌گیری خواهند کرد که منجر به یک مجموعه امنیتی منطقه‌ای کامل با محوریت بازیگرهای ترکیبی می‌شود.

- بازیگرهای امنیت‌ساز یا قدرت‌های بزرگ ممکن است با تلقی سایر موضوعات در منطقه به عنوان تهدید، در تلاش برای حفظ همکاری رو به رشد، به ساخت تهدید ادامه دهند.

- با توسعه بازیگران ترکیبی، همکاری مستمر کشورهای منطقه افزایش خواهد یافت. بنابراین، ساختار منطقه‌ای برای همکاری بازیگر ترکیبی به سمت پرورش الگوهای بادوام دوستی به جای دشمنی میان کشورهای منطقه سوق خواهد یافت.

- در شرایطی که بیش از یک قدرت بزرگ مجاور وجود دارد، سرد شدن در مدیریت روابط بین قدرت‌های بزرگ می‌تواند مانع از تشکیل ساختارهای نوپا در مجموعه امنیتی منطقه‌ای شود.

- در نهایت، در مواردی که هر دو قدرت بزرگ دارای قدرت یکسان هستند، منطقه جغرافیایی ممکن است به مجموعه‌ای امنیتی بزرگ‌تر جذب شود؛ بنابراین، یک زیرمجموعه در مجموعه امنیتی بزرگ‌تر تشکیل می‌شود (Smith, 2020).

تئوری مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای ضمن توجه به خصوصیات منحصربه‌فرد هر منطقه، همه جنبه‌های امنیت تحت عنوان امنیت موسع را مد نظر قرار می‌دهد. با بررسی مفروضات و اصول تئوری مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای مشاهده می‌شود که نظم منطقه‌ای مطلوب جمهوری اسلامی ایران در خاورمیانه، در حالی که شاهد گذار نظم منطقه خاورمیانه از نظم آمریکامحور به نظم درون‌گرا هستیم، در قالب این تئوری، یعنی مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای به‌روزشده، قابل تحلیل و بررسی است و کاربست موضوع پژوهش بر اساس مفروضات این تئوری به‌خوبی قابل انجام است. ذکر شد که بعد از رویدادهای یازده سپتامبر ۲۰۰۱ و وقوع تحولاتی چون حمله ایالات متحده به افغانستان و عراق و سرنگونی صدام حسین و رژیم طالبان و روی کار آمدن نیروهای شیعه طرفدار جمهوری اسلامی ایران در عراق، حمله رژیم اشغالگر صهیونیستی به حزب‌الله لبنان در ۲۰۰۶ و شکست این رژیم در دستیابی به اهداف این تهاجم، رویدادهای موسوم به بیداری اسلامی در ۲۰۱۱ و برکناری رژیم‌های اقتدارگرای غربگرا و در ادامه، بحران‌های تهاجم داعش به سوریه و عراق، بحران یمن و بحران بحرین که منجر به افزایش نفوذ سیاسی - نظامی جمهوری اسلامی ایران در کشورها و جنبش‌های اکثراً شیعه‌مذهب منطقه گردید، نظم منطقه‌ای خاورمیانه به سود جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت متشکل از نهضت‌ها و جنبش‌های بعضاً شیعه‌محور و عراق بعد از صدام حسین در حال گذار است و جمهوری اسلامی ایران در حال تشکیل یک مجموعه‌ی امنیتی منطقه‌ای است که در محافظ سیاسی و دیپلماتیک از آن به عنوان «محور مقاومت» یاد می‌شود. چارچوب نظری ارائه‌شده در بالا ابزار مفیدی برای تجزیه و تحلیل امنیت در خاورمیانه ارائه می‌کند. تهدیدات سیاسی، اجتماعی و نظامی برای کشورهای منطقه با استفاده از این تئوری فهرست و ارزیابی می‌شود. کنش‌های گفتاری، امنیتی‌سازی و دولت‌محوری به عنوان کارکرد اصلی سیاست امنیتی نهادهای دولتی در خاورمیانه برجسته شده است. این تئوری به ما اجازه می‌دهد تا در مورد جنبه‌های سیاسی، اجتماعی و نظامی امنیت بحث کنیم. تئوری مجموعه امنیتی منطقه‌ای نشان می‌دهد که چگونه تعامل بین افراد، نهادهای منطقه‌ای، کشورها و بلوک‌های سیاسی در منطقه بر امنیت کشورهای خاورمیانه تأثیر می‌گذارد. بر اساس مفروضات به‌روزشده‌ی مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای، این مجموعه‌ی امنیتی منطقه‌ای ترکیبی از بازیگران ملی، ایران و سوریه، و فراملی، انصارالله یمن، حزب‌الله لبنان، حماس در فلسطین، شیعیان بحرین و عربستان سعودی و شیعیان، است که اهداف خاصی را دنبال کرده و استمرار فعالیت این مجموعه فرصت‌ها و تهدیداتی برای اعضای آن، از جمله ایران، به همراه خواهد داشت که در قالب این تئوری به‌خوبی قابل تحلیل و بررسی است.

امنیت در خاورمیانه

خاورمیانه در یک منطقه مهم ژئوپلیتیکی واقع شده است: چهارراه اروپا، جنوب صحرای آفریقا، آسیای مرکزی و آسیای جنوبی. این منطقه یک تأمین‌کننده حیاتی انرژی است که تقریباً ۵۰ درصد از ذخایر نفت جهان و ۴۰ درصد از ذخایر گاز طبیعی جهان را تشکیل می‌دهد و همچنین بازاری با پتانسیل بالا است که به دنبال تنوع بخشیدن به اقتصاد و کربن‌زدایی، به‌ویژه در کشورهای خلیج فارس، است. این در حالی است که منطقه در طول تاریخ خود درگیری‌ها و اختلافات مختلفی را پشت سر گذاشته و همچنان با عوامل و چالش‌های بی‌ثبات‌کننده متعددی مواجه است. در سال‌های اخیر، تنش‌های منطقه‌ای در خاورمیانه رو به افزایش است و ناآرامی‌های سیاسی از زمان «بهار عربی» در سال ۲۰۱۱ در مناطق مختلف ادامه دارد. این رویدادها تأثیر زیادی بر ثبات کل منطقه گذاشته است. در یمن، با درگیری حوثی‌ها با دولت یمن و ائتلاف عربی به رهبری عربستان سعودی، شرایط شدید امنیتی و انسانی ادامه دارد. خطر گسترش افراط‌گرایی خشونت‌آمیز، مانند «دولت اسلامی عراق و شام» یا داعش، نیز در برخی مناطق وجود دارد (Jones, 2022).

«امنیت»، «امنیتی‌سازی» و «منطقه» از دیدگاه مجموعه امنیتی منطقه‌ای

در دوران پس از جنگ سرد، وابستگی متقابل امنیتی به یک واقعیت تبدیل شده است. مسائل امنیتی امروز توسط دولت‌ها به‌تنهایی حل نمی‌شود. ایده همکاری امنیتی در نظام بین‌الملل چیز جدیدی نیست و با بررسی سیستم و استقالات می‌توان دید که در طول تاریخ، بسیاری

از کشورها به دنبال همکاری استراتژیک با سایر واحدهای مستقل برای دستیابی به امنیت جمعی بوده‌اند. از زمان فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و متعاقباً انحلال نظم دوقطبی فراگیر، پیگیری ثبات و امنیت برای اکثریت کشورهای جهان شکل جدیدی به خود گرفته است. با توجه به تراکم تعاملات امنیتی که در مناطق رخ می‌دهد، سطح منطقه‌ای یک زیرسیستم مستقل را تشکیل می‌دهد که دارای اهمیت بالایی در امنیت جهانی و منطقه‌ای است (Rolfe, 2008).

پاسخ به این سؤال که چه عاملی یک موضوع را به یک مشکل امنیتی تبدیل می‌کند، موضوع یک بحث طولانی آکادمیک بوده است. استدلال شده است که نگرانی‌ها در مورد امنیت نظامی، به طور سنتی، مسائل اساسی تهدیدات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و محیطی را پنهان می‌کند. اگرچه تهدیدات نظامی برای تفکر امنیتی مهم باقی می‌ماند و اختلافات مرزی همچنان به عنوان یک تهدید امنیتی نظامی مداوم مهم تلقی می‌شوند، اما انواع دیگر تهدیدها اهمیت پیدا کرده‌اند. به طور فزاینده‌ای، محققان خاورمیانه برای تغییر درک امنیت به دور از جنبه‌های نظامی به سایر جنبه‌های امنیت پرداخته‌اند. در نتیجه، حتی اگر درک سنتی از امنیت تمرکز بر بخش نظامی را پیشنهاد می‌کند، این مفهوم را نمی‌توان بدون وارد کردن بازیگران و پویایی‌ها از بخش‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و محیطی به‌درستی درک کرد. به عقیده بوزان، مفهوم امنیت این سطوح و بخش‌ها را چنان نزدیک به هم پیوند می‌دهد که می‌تواند در یک دیدگاه یکپارچه با آن برخورد شود (Koch & Stivachtis, 2019).

امنیتی‌سازی به‌عنوان فرایند گفتمانی است که از طریق آن یک درک بین‌الذهانی در یک جامعه سیاسی ساخته می‌شود تا موضوعی را به‌عنوان یک تهدید وجودی برای نظم مستقر در نظر بگیرد و اساساً درخواست اقدامات فوری و استثنایی را برای مقابله با تهدید فراهم کند. ایده امنیتی‌سازی فرایندی را برجسته می‌کند که طی آن یک تهدید توسط همه افراد درگیر به‌عنوان یک نگرانی متقابل و قریب‌الوقوع که نیاز به اقدام دارد، در نظر گرفته می‌شود. در رابطه با امنیتی‌سازی منطقه‌ای، این مهم مستلزم آن است که همه بازیگران، موضوع را به یک اندازه تهدیدی امنیتی ببینند. این مفهوم از امنیت با مفهوم قبلی امنیت در تضاد است؛ چرا که در دیدگاه سنتی به امنیت، بازیگرانی که تصمیم می‌گرفتند کدام تهدیدها وخیم‌تر هستند، فقط از داخل دولت بودند و دولت به‌عنوان یک واحد در داخل نظام بین‌المللی مستقلاً عمل می‌کرد (Cruden, 2011). تعریف منطقه کار ساده‌ای نیست و در نتیجه، تعریفی که بتواند همه دیدگاه‌ها را دربر بگیرد، وجود ندارد. منطقه از نظر بوزان و ویور متشکل از مجموعه‌ای از دولت‌ها است که در مجاورت جغرافیایی با یکدیگر قرار گرفته‌اند (Buzan & Waever, 2003). همان‌طور که بوزان استدلال می‌کند، جغرافیا نه تنها یک موقعیت مشخص برای هر کشور است، بلکه به دلیل تأثیر آن بر فرآیندهای امنیت‌زدایی، جهان را به قطعات متمایز تقسیم می‌کند تا بازیگران در یک منطقه خاص ویژگی‌های منطقه خود را به عنوان یک زمینه ساختاری به اشتراک بگذارند.

خاورمیانه به عنوان یک مجموعه امنیتی منطقه‌ای

اگر تعریف «مجموعه امنیتی» را به کار ببریم، می‌توانیم خاورمیانه را به عنوان منطقه‌ای متشکل از دولت‌هایی تعریف کنیم که نگرانی‌های امنیتی اولیه آن‌ها به اندازه کافی به هم مرتبط هستند؛ به طوری که امنیت ملی آن‌ها به طور واقع‌بینانه نمی‌تواند جدا از یکدیگر در نظر گرفته شود. در مجموعه‌ی امنیتی خاورمیانه، که ترکیه و افغانستان به ترتیب به جداسازی مجتمع‌های امنیتی اروپا و آسیای جنوبی کمک می‌کنند، در حال حاضر می‌توان سه زیرمجموعه را شناسایی کرد:

-اولین و اصلی‌ترین زیرمجموعه در خاورمیانه، مجموعه‌ای است که در شام بین رژیم اشغالگر صهیونیستی و همسایگان عرب آن متمرکز است و جنگ‌های منطقه‌ای زیادی را به وجود آورده است. این زیرمجموعه نتیجه و بازتاب مبارزه محلی بین رژیم اشغالگر صهیونیستی و فلسطینی‌هاست که خصومت بسیار گسترده‌تری را بین رژیم اشغالگر صهیونیستی از یک‌سو و همسایگان نزدیک آن و همچنین جهان عرب ایجاد کرد و ادامه داد (Buzan & Waever, 2003).

-دومین زیرمجموعه امنیتی در خاورمیانه، رقابت مثلثی میان ایران، عراق و کشورهای عربی خلیج فارس به رهبری عربستان سعودی است. به این رقابت اصلی می‌توان رقابت پیرامونی بین یمن و عربستان سعودی را نیز اضافه کرد. هرچند محققان پیشنهاد کرده‌اند که مجموعه فرعی شاخ آفریقا باید در مجموعه امنیتی آفریقا واقع شود، با این حال، با توجه به الگوهای فزاینده وابستگی متقابل امنیتی این مجموعه با خاورمیانه، امروزه سومین زیرمجموعه خاورمیانه با حضور سودان و سومالی به عنوان اصلی‌ترین اعضا و عربستان سعودی، مصر و کشورهای حوزه خلیج فارس به عنوان سایر اعضا در نظر گرفته می‌شود (Koch & Stivachtis, 2019).

با وجود منطقه‌گرایی‌های مختلف، منطقه‌گرایی خاورمیانه در مقایسه با آسیا، آفریقا یا آمریکای لاتین دارای اشتراکات و تفاوت‌هایی است. مطالعات زیادی وجود دارد که نشان می‌دهد منطقه‌گرایی همواره در خاورمیانه به دلیل مسائلی مانند فقدان دموکراسی، نبود هژمونی منطقه‌ای و عدم وابستگی متقابل اقتصادی ضعیف بوده است. اجماع عمومی بر این امر حاکم است که خاورمیانه نمونه موفقی از همکاری منطقه‌ای یا یکپارچگی منطقه‌ای در طول سال‌ها نبوده است.

ایران؛ قدرت «در حال ظهور» منطقه‌ای

قبل از تجزیه و تحلیل اینکه آیا ایران واجد شرایط یک قدرت در حال ظهور است، مهم است که متوجه شویم عبارت «قدرت در حال ظهور» واقعاً به چه معناست. جالب است که چهار ویژگی عمده برای هر قدرت در حال رشد وجود دارد و آن‌ها عبارت‌اند از: اقتصاد در حال رشد، به رسمیت شناختن بین‌المللی قدرت رو به رشد، توانایی فزاینده یک دولت برای اعمال قدرت نرم بر سایر کشورها و توانایی به چالش کشیدن وضعیت موجود (Tank, 2013). ویژگی‌های دیگری که ممکن است به قدرت‌های در حال ظهور نیز نسبت داده شود، ارتش قوی با منابع قدرت سیاسی قابل توجه، مقدار مشخصی از انسجام داخلی برای حفظ ثبات و نقش فزاینده‌ای با نفوذ در سازمان‌های بین‌المللی است. علاوه بر این، یک قدرت در حال رشد ممکن است پتانسیل ایجاد گروه‌های منطقه‌ای جدید یا تأثیر قابل توجهی بر هر گروه موجود، مانند سازمان همکاری شانگهای، داشته باشد. قدرت در حال ظهور یا نوظهور معمولاً به دنبال ایجاد جهانی چندقطبی‌تر است؛ جهانی که در آن نظم پس از جنگ جهانی دوم به طور مداوم به چالش کشیده می‌شود. یک قدرت در حال ظهور معمولاً به دنبال روابط مثبت با سایر قدرت‌ها برای تقویت اقتصاد، امنیت و نفوذ خود در عرصه بین‌المللی است (Hurrell, 2006).

اگرچه قدرت‌های منطقه‌ای برخی ویژگی‌های مشترک با قدرت‌های در حال ظهور دارند، اما این دو هنوز متمایز هستند. قدرت‌های منطقه‌ای، که به آن رهبران منطقه‌ای یا قدرت‌های محلی نیز گفته می‌شود، دولت‌هایی هستند که تنها در موقعیت جغرافیایی مربوطه خود نفوذ قابل توجهی دارند. در نتیجه، ساموئل هانتینگتون زمانی قدرت‌های منطقه‌ای را کشورهای تعریف کرد که «در مناطق بخصوص جهان برتر هستند، بدون اینکه بتوانند منافع خود را به اندازه ایالات متحده در سطح جهانی گسترش دهند» (Huntington, 1999). همان‌طور که محقق دیگری نشان می‌دهد، سه ویژگی کلی اصلی همه قدرت‌های منطقه‌ای وجود دارد که عبارت‌اند از: (۱) بخشی از یک منطقه جغرافیایی خاص در یک منطقه مشخص؛ (۲) داشتن ظرفیت برای مقابله با هرگونه اقدام تهاجمی از سوی کشورهای غیردوست همسایه؛ و (۳) حفظ نفوذ قوی در کل منطقه. علاوه بر این، آن‌ها از قدرت‌های در حال ظهور و قدرت‌های میانی، مانند کانادا، نیز قابل تشخیص هستند (Osterud, 1992).

ایران بسیاری از الزامات یک قدرت در حال ظهور و منطقه‌ای را برآورده می‌کند. این کشور عضوی از منطقه خاورمیانه مشخص شده است؛ منطقه‌ای که می‌تواند با هرگونه رفتار تهاجمی از سوی کشورهای غیردوست همسایه مقابله کند. به عنوان مثال، رقابت شدیدی با عربستان سعودی برای تبدیل شدن به هژمون منطقه دارد. ایران همچنان می‌تواند تأثیرگذار باقی بماند و می‌تواند هرگونه تجاوز همسایگان عرب خود را دفع کند. بنابراین، ایران در سیاست خاورمیانه بسیار تأثیرگذار است و مرکز ثقل هلال شیعی است که سوریه، عراق، لبنان، یمن و بحرین را نیز

دربر می‌گیرد. ایران تمایل دارد خود را حافظ اسلام شیعی بداند و آشکارا از سایر بازیگران دولتی و غیردولتی که منافع آن را به شیوه‌ای استراتژیک تأمین می‌کنند، حمایت می‌کند. تلاش ایران برای تبدیل شدن به قدرت هژمونیک منطقه‌ای ساده و روشن است. برخلاف برخی از همسایگان خود، دارای ثبات داخلی است که از همگنی نسبی عمودی، جامعه سیاسی ملی، و افقی همراه با ویژگی‌های ترکیبی اسلام سیاسی و انتخاباتی پرجنب‌وجوش تشکیل شده است (Buzan, 2016).

مشاهده می‌شود جمهوری اسلامی ایران در قالب تئوری مجموعه‌ی امنیتی منطقه‌ای بوزان و ویور و نسخه‌های به‌روزرشده این تئوری، قدرتی در حال ظهور یا نوظهور منطقه‌ای است که در رقابتی همه‌جانبه با عربستان سعودی، دو مجموعه‌ی امنیتی در منطقه‌ی خاورمیانه ایجاد نموده‌اند که هرکدام دارای اعضا، اهداف و مبانی خاصی است. در این پژوهش، مجموعه‌ی امنیتی مقاومت با رهبری جمهوری اسلامی ایران در خاورمیانه مورد بررسی و تحلیل قرار خواهد گرفت. بنابراین، بعد از تعیین جایگاه جمهوری اسلامی ایران در سلسله مراتب قدرت تئوری مجموعه امنیتی خاورمیانه در سطوح فوق، به بررسی اجزا و اعضای محور مقاومت پرداخته و اهداف مجموعه‌ی امنیتی مقاومت و فرصت‌ها و چالش‌های این مجموعه برای منافع ملی جمهوری اسلامی ایران را بررسی می‌نماییم.

مجموعه‌ی امنیتی «محور مقاومت» در خاورمیانه

با گذشت چهار دهه از استقرار جمهوری اسلامی در ایران، یکی از بارزترین نتایج سیاست منطقه‌ای ایران، تشکیل بلوکی از دولت‌ها و نیروهای سیاسی است که عموماً به عنوان «محور مقاومت» شناخته می‌شوند. این بلوک سیاسی - امنیتی متشکل از سوریه، حزب‌الله لبنان و برخی سازمان‌های فلسطینی، به‌ویژه حماس و جنبش انصارالله یمن، است. در سال‌های پس از فروپاشی رژیم بعث، عراق نیز در این بلوک قرار گرفته است. ائتلاف نیروهایی که تحت نظارت ایران عمل می‌کنند، به قدری مهم است که ساختار سیاسی و امنیتی خاورمیانه را می‌توان به‌عنوان رویارویی بین محور مقاومت و مخالفان آن، از عربستان سعودی و متحدان عربش گرفته تا رژیم اشغالگر صهیونیستی با حمایت ایالات متحده، درک کرد. برای ایران، محور مقاومت ستون فقرات استراتژی منطقه‌ای آن است و حتی ماهیت روابطش با قدرت‌های بزرگ را مشخص می‌کند. همین امر برعکس نیز صدق می‌کند و برای ایالات متحده، ایران به همراه سوریه، حزب‌الله، حماس و انصارالله یمن به طور کلی به عنوان اعضای یک بلوک متخاصم در نظر گرفته می‌شوند (Soltaninejad, 2019).

تهران و هر کشور دیگری در نظام فعلی سیاست بین‌الملل که همراه با ائتلاف‌ها و اتحادها شده است، درک می‌کند که توانایی‌اش برای تأمین اهداف سیاست خارجی، چون براندازی وضعیت موجود منطقه، بیرون راندن ایالات متحده، تضعیف و شکست متحدان خاورمیانه‌ای آمریکا، مقابله با شرارت‌های رژیم صهیونیستی و نهایتاً تبدیل ایران به هژمون منطقه‌ای، در صورت تشکیل ائتلافی منسجم و متحد بیشتر خواهد شد. بنابراین، در آغاز دهه ۱۹۸۰، ایران شروع به ایجاد و تقویت گروه‌ها و دولت‌های هم‌فکر در خاورمیانه نمود. در اواخر دهه ۱۹۹۰ و سال‌های اولیه پس از ۱۱ سپتامبر، محور مقاومت این نام را به دست آورد (Pollack, 2020).

محور مقاومت یکی از اجزای مهم استراتژی نظامی جمهوری اسلامی ایران است. آنچه همه اعضای این محور را متحد می‌کند، جهان‌بینی ضد غربی و ضد رژیم اشغالگر صهیونیستی است. از سال ۲۰۰۴، تهران و متحدانش این اتحاد را «محور مقاومت» نامیده‌اند. هدف کلی این اتحاد، حفاظت از جمهوری اسلامی و اعضای این محور در برابر ایالات متحده آمریکا، رژیم اشغالگر صهیونیستی و کشورهای طرفدار غرب در خاورمیانه، مانند عربستان سعودی، است. اعضای این محور ادعا دارند که ائتلافی که تشکیل داده‌اند جنبه دفاعی دارد، اما این محور در ۲۰۱۲ استراتژی «دفاع رو به جلو» را دنبال کرده است که بر اساس آن، ایران باید خارج از مرزهای خود با دشمنان خود بجنگد تا از درگیری در داخل ایران جلوگیری کند. محور مقاومت و در رأس آن جمهوری اسلامی ایران، خواهان تجدید نظر در موازنه قدرت سیاسی در خاورمیانه به سود خود و علیه ایالات متحده آمریکا، رژیم اشغالگر صهیونیستی و رژیم‌های طرفدار غرب خاورمیانه است (Steinberg, 2021).

اعضای محور مقاومت

بارزترین مظهر ائتلاف‌سازی در سیاست خارجی ایران، تشکیل و حمایت گروهی از دولت‌ها و بازیگران غیردولتی هم‌فکر در خاورمیانه است که معمولاً از آن‌ها به عنوان محور مقاومت یاد می‌شود. بعد از تشریح و تبیین تاریخچه و چگونگی شکل‌گیری محور مقاومت توسط جمهوری اسلامی ایران، به بررسی و تشریح اعضای این محور می‌پردازیم.

- حزب‌الله لبنان

حزب‌الله یک سازمان اسلام‌گرای جهادی مبارز است و مانیفست آن بر سه اصل استوار است: (۱) - ایجاد یک دولت اسلامی در لبنان، همان‌طور که در مانیفست «نامه سرگشاده» حزب‌الله که در فوریه ۱۹۸۵ منتشر شد. سیستم حکومتی فعلی کشور لبنان مورد تأیید این جنبش نیست. (۲) - دومین اصل حاکم بر این جنبش جهاد، اکبر و اصغر، است. جهاد اکبر که مبارزه معنوی برای غلبه بر رذایل و وسوسه‌های انسانی برای دستیابی به معرفت الهی، هماهنگی معنوی و عشق است. پیروی از «جهاد اکبر» راه را برای پیگیری «جهاد اصغر» هموار می‌کند. جهاد اصغر مسلمانان را ملزم به دفاع از وطن و مردم خود در برابر تهاجم خارجی، رژیم اشغالگر صهیونیستی، می‌کند. مقاومت حزب‌الله در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ علیه اشغال جنوب لبنان توسط رژیم اشغالگر صهیونیستی و موضع فعلی آن در قبال رژیم صهیونیستی تحت عنوان «جهاد دفاعی» توجیه می‌شود. (۳) - اعتقاد به ولایت فقیه است. مفهوم ولایت فقیه معتقد است که ولایت فقیه نه‌تنها باید مسئول اداره رفتار اسلامی باشد، بلکه باید سیاست کلی ملت را نیز تعریف کند (Blanford, 2017).

حزب‌الله لبنان تا به امروز مهم‌ترین متحد غیردولتی ایران و برجسته‌ترین عامل خارجی موفقیت توسعه جمهوری اسلامی در منطقه است. اهمیت حزب‌الله برای ایران در واقع با گذشت زمان افزایش یافته است؛ زیرا نه‌تنها خط مقدم نبرد با رژیم اشغالگر صهیونیستی را مدیریت می‌کند، بلکه تقریباً دو دهه است که به ایران برای بسیج، آموزش و رهبری متحدان در سوریه، عراق و یمن کمک می‌کند. موقعیت برجسته حسن نصرالله، رهبر حزب‌الله، همچنین به تبدیل شبه‌نظامیان لبنانی به شریک راهبردی جمهوری اسلامی ایران در رهبری محور مقاومت کمک کرده است. دلیل اینکه چقدر روابط بین تهران و حزب‌الله نزدیک است، این واقعیت است که هرگز گزارش‌های مستدلی مبنی بر اختلاف نظر بین این دو، حتی در مواقع بحرانی، وجود نداشته است (Steinberg, 2021).

از بحث فوق چنین می‌توان نتیجه گرفت که ایران و حزب‌الله یک رابطه قابل اعتماد و مستحکم ایجاد کرده‌اند که آن‌ها را قادر می‌سازد تا خطرات مرتبط با چنین اتحادیهایی، اتحاد میان یک دولت و سازمان غیردولتی، را خنثی کنند. حضور مشترک ایران و حزب‌الله در مناقشات منطقه‌ای حاکی از آن است که آن‌ها با ترکیب منابع، تسلیحات و نیروی انسانی خود، منطقی عمل کرده‌اند که آن‌ها را قادر می‌سازد تا اهداف استراتژیک مشترک خود را به طور مؤثر دنبال کنند. این امر باعث افزایش قدرت ترکیبی آن‌ها، تضمین امنیت مشترک آن‌ها و ایجاد نگرانی‌های امنیتی در بین رقبای آن‌ها، از جمله بازیگران دولتی و غیردولتی در خاورمیانه، شده است.

- سوریه

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، سوریه اولین کشور عربی بود که دولت جدید در ایران را به رسمیت شناخت. حافظ اسد تولد جمهوری اسلامی را به عنوان یک پیشرفت مثبت می‌دید. دو کشور مواضع مشابهی در مورد تحولات مهم منطقه‌ای و روابط با سایر کشورهای عربی، به‌ویژه صدام حسین عراق، داشتند (Wastnidge, 2017).

بدون شک یکی از جذاب‌ترین تحولات در سیاست خاورمیانه مدرن، ظهور و تداوم اتحاد سوریه و ایران از زمان شکل‌گیری آن در سال ۱۹۷۹ بوده است. بیش از سه دهه است که محور تهران - دمشق همچنان اتحاد استراتژیک خود را حفظ کرده است. برای بسیاری از تحلیلگران سیاسی، ادامه اتحاد جمهوری اسلامی ایران و سوریه با وجود تفاوت‌ها در ایدئولوژی‌های مربوطه و همچنین بنیان‌ها و ساختارهای

سیاسی آن‌ها، امری تعجب‌آور بوده است. آن‌ها به این مهم پرداخته‌اند که چگونه یک نظام دین‌سالار انقلابی مانند ایران می‌تواند با یک جمهوری سکولار، پان‌عرب و سوسیالیستی مانند سوریه متحد شود. برخلاف دیدگاه‌های رایج، این ائتلاف اساساً ماهیت تدافعی داشته و با هدف خنثی کردن قابلیت‌های تهاجمی آمریکا و رژیم اشغالگر صهیونیستی در منطقه صورت گرفته است. در حالی که انگیزه اولیه برای این اتحاد مبارزه با رژیم‌های سلطنتی محافظه‌کار و طرفدار غرب ایران در ۱۹۷۹ ناشی شد، حمله عراق به ایران در سپتامبر ۱۹۸۰ به عنوان یک کاتالیزور اصلی در نزدیک‌تر کردن سوریه و ایران به یکدیگر بود و سوریه را تبدیل به متحدی استراتژیک برای جمهوری اسلامی ایران کرد (Goodarzi, 2013).

اتحاد سیاسی بین سوریه و ایران به دلایلی چون درک مشترک از تهدید، همگرایی منافع در لبنان و عراق و یک دیدگاه مشترک در مورد فلسطین، رژیم اشغالگر صهیونیستی و ایالات متحده استحکام یافته است. این مشارکت استراتژیک از طریق همکاری‌های اقتصادی، دیپلماتیک و سیاسی متقابل در رفع نیازهای استراتژیک یکدیگر هدایت شده است (Risseuw, 2018). سوریه جایگاه بالایی در دکتین امنیت ملی ایران دارد. سوریه برای استراتژی منطقه‌ای ایران ابزار ژئوپلیتیکی دارد و راهی است که از طریق آن، ایران می‌تواند تأثیر قابل توجهی بر منطقه خاورمیانه داشته باشد.

عراق بعد از سقوط صدام حسین

حمله ایالات متحده به عراق در ۲۰۰۳ و براندازی رژیم صدام حسین، فرصت مناسبی جهت حضور جمهوری اسلامی ایران در این کشور فراهم کرد. صدام حسین جمهوری اسلامی ایران را یک دولت انقلابی غیرعرب، شیعه و اسلامی با سابقه مقاومت در برابر نظم منطقه‌ای مستقر و در تلاش برای صدور سیستم سیاسی، انقلاب اسلامی، خود به کشورهای موجود در منطقه می‌دانست که تهدیدی برای عراق و منطقه به حساب می‌آمد. تأثیر مثبت فوری سقوط صدام حسین در دوره پس از سال ۲۰۰۳ در روابط دوجانبه در سطح فرهنگی و سیاسی مشهود بود. از نظر فرهنگی، وابستگی مذهبی بیشترین فرصت‌ها را برای ارتباطات نزدیک به وجود آورد. گردشگری مذهبی بین شهرهای مقدس نجف، کربلا و مشهد در ایران رونق یافت و بسیاری از عراقی‌ها برای زیارت حرم امام رضا (ع) به مشهد آمدند (Kose et al., 2016). ایجاد ارتباط مناسب با احزاب سیاسی شیعه عراق، استراتژی اصلی سیاست خارجی ایران در این کشور است. گفتمان مقاومت اسلامی از دهه ۱۹۸۰ در عراق فعال بود و این یک گفتمان بسیج قوی در بین شیعیان عراق طرفدار ایران در طول جنگ رژیم حزب بعث با ایران بود (Heras, 2017).

پس از پایان جنگ ایران و عراق، کادرهای این گروه‌های مخالف شیعه به ایران پناه بردند و پیوندهای شبکه‌ای، ساختارهای نهادی و قابلیت‌های بسیج خود را به لطف حمایت جمهوری اسلامی ایران حفظ کردند. پس از وقوع جنگ عراق در سال ۲۰۰۳ و سرنگونی صدام حسین، این گروه‌ها به وطن خود بازگشتند و به دلیل ساختارهای بسیج در سیستم سیاسی پس از عراق در سال ۲۰۰۳، به جایگاه اصلی در سیاست عراق دست یافتند. «شورای عالی انقلاب اسلامی در عراق» و جناح نظامی آن، به نام تیپ‌های بدر، به قدرتمندترین متحدان ایران در سیاست عراق تبدیل شدند. سال ۲۰۱۱ نقطه عطف مهمی برای ایران هم در عراق و هم در منطقه بود. عقب‌نشینی سربازان آمریکایی از عراق و افزایش تنش‌های سیاسی بین سنی‌ها و شیعیان، بار دیگر خشونت فرقه‌ای را افزایش داد. در همان سال، رژیم سوریه، تنها متحد ایران در منطقه، با ظهور داعش به چالش کشیده شد و به تدریج در یک جنگ بزرگ منطقه‌ای قرار گرفت. رژیم سوریه به همراه حزب‌الله لبنان مرکز اتحاد ضد ایالات متحده و ضد رژیم اشغالگر صهیونیستی به نام «محور مقاومت» برای ایران بود. جمهوری اسلامی ایران تمایلی به از دست دادن تنها متحد دولتی خود و مرکز اتحاد منطقه‌ای خود نداشت. ظهور تهدید داعش در سال ۲۰۱۴ در سراسر سرزمین‌های عراق و سوریه، فرصتی طلایی برای ایران بود تا حضور نظامی خود در منطقه را گسترش دهد. تهدید امنیتی که توسط داعش ایجاد شده بود، ایران، شیعیان عراق، اسد و حزب‌الله لبنان را با هم متحد کرد. بنابراین، تمرکز ایران از بخش سیاسی بیشتر به بخش امنیت منتقل شد (Uzun, 2018). مشاهده می‌شود

عراق بعد از سرنگونی صدام حسین با قدرت‌گیری شیعیان، روابط مناسبی با جمهوری اسلامی ایران برقرار نموده و شیعیان این کشور که صاحب نفوذ بالایی در ساختار سیاسی - نظامی این کشور هستند، به یکی از ستون‌های محور مقاومت در منطقه تبدیل شده‌اند.

انصارالله یمن، جنبش حوثی

در سال ۱۹۸۲، سالی که حزب‌الله برای اولین بار به‌عنوان یک سازمان در لبنان به رسمیت شناخته شد، اولین جنبش انقلابی در یمن توسط محمد صلاح احمد فالج، محقق و اندیشمند زیدی، تأسیس شد. این جنبش در حدود سال ۱۹۸۶ به اتحادیه جوانان مؤمن، اتحاد الشباب المؤمن، تبدیل شد. در این مرحله، به یمن برمی‌گردد و عمیقاً درگیر تشکیل و سازماندهی جنبش می‌شود (Lobel, 2021). حوثی‌ها، که رسماً با نام انصارالله و به رهبری حسین الحوثی شناخته می‌شوند، در دهه ۱۹۹۰ به عنوان یک جنبش در منطقه صعد شمالی، در دفاع از جمعیت حاشیه‌نشین زیدی و علیه دولت علی عبدالله صالح، ظهور کردند. زیدیان مسلمان شیعه هستند. زیدیان در یمن همیشه احساس تبعیض و به حاشیه رانده شدن داشته‌اند. زیدیان از عقاید و باورهایی متفاوت با سایر شیعیان موسوم به اثنی‌عشری پیروی می‌کنند که در ایران، عراق و لبنان یافت می‌شوند (Riedel, 2017).

حوثی‌های یمن بخشی از ائتلاف غیررسمی به رهبری جمهوری اسلامی ایران هستند که به عنوان محور مقاومت شناخته می‌شوند و به طور فزاینده‌ای امنیت منطقه‌ای در غرب آسیا را به سود خود تحت تأثیر قرار داده‌اند. حوثی‌ها ضمن ادغام در محور مقاومت، استقلال خود را از بازیگران دولتی و غیردولتی مخالف نفوذ غرب در غرب آسیا حفظ کرده‌اند. روابط حوثی‌ها با ایران و سایر اعضای محور در طول هشت سال گذشته جنگ یمن به طور قابل توجهی تقویت شده است و درگیری را فراتر از مرزهای یمن گسترش داده است. منافع مشترک زیربنای روابط حوثی‌ها، ایران و محور مقاومت است. رهبران حوثی از انقلاب اسلامی ایران به‌عنوان الگوی مبارزه استفاده کرده‌اند و ایده‌های تجدیدنظرطلبانه و تلاش‌های ایران برای تغییر نظم منطقه‌ای در آن‌ها طنین‌انداز شده است؛ بنابراین، آن‌ها با سایر اعضای محور که به دنبال تغییر وضعیت موجود هستند، از جمله حزب‌الله و شبه‌نظامیان شیعه عراق و دیگران، زمینه مشترکی پیدا کرده‌اند (Zimmerman, 2022). توانایی‌های رو به رشد حوثی‌ها و الحاق آن‌ها به محور مقاومت، چارچوبی را که سیاست ایالات متحده تحت آن عمل می‌کند، به چالش می‌کشد. حوثی‌ها به طور فزاینده اقدامات خود را به عنوان بخشی از مبارزه گسترده‌تر علیه نفوذ آمریکا، رژیم اشغالگر صهیونیستی و عربستان ادامه می‌دهند (Winter, 2010).

علاوه بر این، روندهای مربوط به تکثیر موشک‌های بالستیک و پهپادهای مشاهده‌شده در مورد حوثی‌ها منحصر به یمن نیست، بلکه روندی گسترده در سراسر غرب آسیا است. حوثی‌ها با سایر اعضای محور مقاومت، از جمله شیعه عراقی مورد حمایت ایران، رژیم اسد در سوریه، حماس و جهاد اسلامی، روابط برقرار کرده‌اند (Zimmerman, 2022). در چشم‌انداز منطقه‌ای، ایران تنها بازیگر منطقه‌ای است که مواضعش با حوثی‌ها مشترک است؛ صرف نظر از تفاوت‌های اعتقادی بین زیدیه و اثنی‌عشری، اما با پیروزی روزافزون حوثی‌ها در یمن، الهام‌گیری حوثی‌ها از انقلاب ایران، اهداف حوثی‌ها از حوزه‌ی داخلی یمن به صحنه‌ای گسترده‌تر و مرتبط با اهداف ایران و حوثی‌ها در منطقه تغییر کرده است. روابط ایران و حوثی‌ها برای دو طرف سودمند است و قطعاً خطری فزاینده برای عربستان سعودی و متحدانش به همراه دارد (Taha, 2022).

ظرفیت‌ها و چالش‌های نظم منطقه‌ای ایران در پرتو مشارکت محور مقاومت

دو دیدگاه متضاد در مورد ائتلاف‌سازی ایران در غرب آسیا و محور مقاومت وجود دارد. در حالی که همکاری نزدیک ایران با سوریه، حزب‌الله، حماس و عراق از سوی لیبرال‌ها در غرب، به‌ویژه در آمریکا، به‌عنوان اقدامی فرقه‌ای و برهم‌زننده ثبات منطقه و پیامد طبیعی نظام سیاسی ایدئولوژیک ایران تلقی می‌شود، از نظر واقع‌گرایان، این ائتلاف‌سازی چیزی بیش از اقدام متعادل‌کننده یک دولت برای تضمین بقای خود نیست و رهبری ایران بر محور مقاومت صرفاً به دلیل منافع سیاسی و امنیتی است که برای ایران به همراه دارد و بنابراین، ربطی به

ایدئولوژی و ملاحظات هنجاری ندارد. از منظر اول، ایران یک کنشگر ایدئولوژیک است و از این رو، اقدامات آن ناشی از ایدئولوژی اسلامی و انقلابی و به شدت الهام گرفته از آن است. ایران بر اساس الزامات عقیدتی خاصی عمل می‌کند و اقداماتش با منطق هزینه - فایده عقلانیت همخوانی ندارد. از این منظر، محور مقاومت اساساً یک بلوک ایدئولوژیک است که برخلاف روندها و هنجارهای مورد توافق بین‌المللی و حتی منطقه‌ای حرکت می‌کند؛ هنجارهایی که به بهترین وجه در آرام کردن تدریجی تنش‌های اعراب و رژیم اشغالگر صهیونیستی، الحاق رژیم اشغالگر صهیونیستی به روندهای سیاسی منطقه و عادی‌سازی روابط این کشور با همه کشورهای عربی، یکی پس از دیگری، منعکس می‌شود و از آنجایی که ایران و بلوک تحت حمایت آن علیه این امر فشار می‌آورند، آن‌ها را شرور و مسئول بی‌ثباتی در منطقه می‌دانند (Soltaninejad, 2019).

از منظر دوم، حمایت ایران از جبهه مقاومت صرفاً یک اقدام متعارف ائتلاف‌سازی است، همان‌طور که سایر کشورها نیز در مواقعی که احساس خطر می‌کنند، انجام می‌دهند. بر اساس این دیدگاه، «اگرچه ویژگی‌های فرهنگی و ایدئولوژیک ایران در سیاست خارجی آن نقش دارد، اما تنها برخی از عناصر قدرت ملی ایران هستند. بر اساس برخی واقعیت‌های روابط بین‌الملل، تشکیل محور مقاومت در ایران به‌عنوان برخوردی تاریخی بین مستضعفان، محرومان، و ستمگران، امپریالیست و مستکبر، تلقی می‌شود. در این رویارویی تاریخی، اعضای محور مقاومت عمدتاً مستضعفانی هستند که در مقابل نیروهای ظالم، اعم از اسرائیل اشغالگر سرزمین‌های فلسطین، برخی کشورهای عربی، به‌ویژه عربستان سعودی، وارث خلافت‌های ظالم، که با شیعیان برخورد شدید می‌کنند، ایستاده‌اند. همه این‌ها باعث می‌شود که آن‌ها شایسته همدلی ایرانیان و حمایت‌های ناشی از آن باشند (Soltaninejad, 2019).

ظرفیت‌ها:

مداخله ایران در جنگ‌های سوریه، عراق و یمن، قدرت و دامنه «محور مقاومت» و مشارکت چند دهه‌ای میان ایران، حزب‌الله و رژیم سوریه را تغییر داد. تهران پایگاه‌های نظامی، شرکای متعهد و نفوذ پایدار در هر منطقه بحرانی را تضمین کرده است. با تقویت و تکامل محور مقاومت، روابط آن‌ها با تهران نیز تقویت شده است. گروه‌های مقاومت در امتداد یک طیف پویا با ایران، از متحد تا نیابت، عمل می‌کنند که بر اساس توانایی‌ها، تاریخ و نفوذ گروه‌ها در ایران تعیین می‌شود. محور مقاومت امروز کمتر شبیه یک رابطه «حامی و نیابتی» عمل می‌کند و بیشتر به‌عنوان یک ائتلاف تحت رهبری ایران، متمرکز بر امنیت جمعی و بازدارندگی گسترده با تقویت قدرت جمعی، عمل می‌کند. در سال ۲۰۱۵، یک سال پس از تصرف صنعا توسط حوثی‌ها، ائتلاف به رهبری عربستان سعودی حملات خود جهت به عقب راندن حوثی‌ها را آغاز کرد. ایران که بخش مهمی از محور مقاومت را در خطر می‌دید، به کمک یک متحد شیعه شتافت و تا سال ۲۰۱۶، با کنترل حوثی‌ها بر پایتخت و شمال یمن، ایران اقدام به افزایش توانایی‌های حوثی‌ها برای بلندمدت نمود و ریاض را به باتلاق عمیق‌تری کشاند. حوثی‌ها با انجام حملات زمینی و حملات موشکی به خاک عربستان و درگیری در آب‌های دریایی، دامنه نفوذ خود و ایران را به داخل و اطراف شبه‌جزیره عربستان گسترش داده‌اند (Katz, 2018). الگوی حمایت ایران از نهادهای غیردولتی پس از سال ۱۹۷۹، که حول محور مقاومت نامیده می‌شود، ادامه یک سیاست منطقه‌ای است. جمهوری اسلامی استراتژی حمایت از گروه‌های فراسرزمینی و استناد به پیوندهای تاریخی و مذهبی با جوامع شیعی منطقه را برای مقابله با تهدیدات و مهار دشمنان دنبال کردند.

زمانی که داعش در سال ۲۰۱۴ به سراسر عراق یورش برد، ایران با چشم‌انداز یک دولت سلفی - جهادی در مرز خود، از دست دادن عمق استراتژیک و کشتار دسته‌جمعی شیعیان روبه‌رو شد. ایران با درک یک تهدید استراتژیک، تسلیحات و مشاوران خود را به کمک نیروهای شیعه عراق فرستاد تا پیشروی دولت اسلامی را متوقف کنند. با عقب‌نشینی دولت اسلامی تا سال ۲۰۱۶، ایران و سایر اعضای محور مقاومت اهداف خود را گسترش دادند و به موازات کارزار ائتلاف تحت رهبری ایالات متحده در منطقه، فعالیت خود را بر مهار آمریکا و متحدانش در

منطقه متمرکز کردند. در این راستا و برای گسترش کنترل خود در مرز سوریه، ایجاد یک کریدور زمینی از ایران به سوریه از طریق عراق را پی‌ریزی نمودند. ایران امروز از شبکه‌ای از نهادهای ضد امپریالیستی اسلامی، اعم از سنی و شیعه، برای بازدارندگی ایالات متحده و مهار رقبای منطقه‌ای، مانند رژیم اشغالگر صهیونیستی و عربستان سعودی، و همچنین تهدیدات غیردولتی، مانند دولت اسلامی، حمایت می‌کند (Ataie, 2021).

-چالش‌ها

از زمان پایان جنگ سرد، استراتژی مهار آمریکا «دولت‌های سرکش» را در مناطق مختلف جهان هدف قرار داده است. برای ایالات متحده به عنوان تنها ابرقدرت جهان در دوران پس از جنگ سرد، کشورهای سرکش آن‌هایی هستند که ترتیبات امنیتی بین‌المللی تحت رهبری آمریکا را رد می‌کنند و در عین حال، منافع منطقه‌ای واشنگتن را به چالش می‌کشند. دولت‌های سرکش مانع ایجاد نظم منطقه‌ای با تکیه بر هژمونی ایالات متحده می‌شوند. جمهوری اسلامی ایران یکی از اهداف اصلی استراتژی مهار آمریکا بوده است. اعمال طیف وسیعی از تحریم‌های اقتصادی علیه ایران، تلاش‌های دیپلماتیک برای منزوی کردن جمهوری اسلامی در جامعه بین‌المللی و افزایش حمایت از رقبای منطقه‌ای تهران از دیگر عناصر سیاست مهار آمریکا در قبال ایران بوده است. ایالات متحده کارزار دیپلماتیک شدیدی را برای منزوی کردن جمهوری اسلامی در جامعه بین‌المللی آغاز کرد و آن را به عنوان یک تهدید جهانی نوظهور و منبع بی‌ثباتی در غرب آسیا معرفی کرد. در نتیجه، پرونده هسته‌ای ایران به شورای امنیت سازمان ملل ارجاع شد که طی سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۰، پنج قطعنامه علیه ایران بر اساس فصل هفتم منشور سازمان ملل تصویب کرد. یکی از ارکان اصلی سیاست خاورمیانه‌ای ترامپ، مهار ایران از طریق تشکیل ائتلاف منطقه‌ای ضدایرانی، به‌ویژه با مشارکت عربستان سعودی و رژیم اشغالگر صهیونیستی، بوده است (Azizi et al., 2020).

دولت‌ها اغلب با بازیگران غیردولتی برای تأمین نیازهای امنیتی خود و پیگیری اهداف استراتژیک خود ائتلاف می‌کنند، اما چنین اتحادیهایی بسیار غیرقابل اعتماد و مملو از خطرات جدی برای طرف‌های متحد است. افزایش تدریجی قابلیت‌های یک بازیگر غیردولتی ممکن است آن را جرئت دهد تا به کشور حامی خود خیانت نماید و در نتیجه، بر اتحاد تأثیر منفی بگذارد. بنابراین، دولت‌ها و بازیگران غیردولتی عمدتاً به دلیل منافع متفاوت و سیاست‌های فرصت‌طلبانه نتوانسته‌اند روابط پایدار خود را حفظ کنند، اما ایران و حزب‌الله اتحاد خود را حفظ کرده‌اند و این اتحاد مستحکم وارد چهارمین دهه حیات سازمانی خود شده است و این اتحاد چشم‌انداز استراتژیک منطقه را متحول نموده است (Khan & Zhaoying, 2020).

تشکیل محور مقاومت گامی مستحکم در جهت نفوذ منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران و تضعیف جایگاه هژمونیک آمریکا بوده است و البته چالش‌هایی چون ائتلاف گسترده علیه این محور و تحریم‌های گسترده را نیز به دنبال داشته است.

نتیجه‌گیری

از نظر تاریخی، مؤلفه‌های مختلف محور مقاومت در پاسخ به فشارها و حملات به جمعیت‌ها و گروه‌های مختلف شیعه، از قبیل اشغال جنوب لبنان در سال ۱۹۸۲ توسط رژیم اشغالگر صهیونیستی، حمله صدام حسین به ایران در سال ۱۹۸۰، ظلم و محرومیت وی از جامعه شیعه عراق پس از سال ۱۹۹۱، ظهور دولت اسلامی، داعش، در سال ۲۰۱۴ و موضع خصمانه پادشاهی‌های اقتدارگرای خلیج فارس نسبت به شیعیان، ایجاد شده و تکوین و تحول یافته است.

ایران و مجموعه‌ای از گروه‌های غیردولتی که در طول جنگ‌های منطقه متحول شده‌اند، اکنون اعضای متعهد و توانمند محور مقاومت هستند. حوثی‌های یمن و شبه‌نظامیان شیعه در سراسر غرب آسیا و جنوب آسیا که مورد حمایت ایران هستند، به اعضای محور اصلی ایران، حزب‌الله و رژیم سوریه پیوسته‌اند، با این باور که آن‌ها دو جناح جدا اما متحد در یک جبهه متحد علیه دشمنان مشترک هستند. واقعیت آشکار

این است که جمهوری اسلامی از منظر امنیت و منافع ملی به تشکیل و تقویت محور مقاومت اقدام نموده است. پژوهش با طرح این مسئله آغاز شد که محور مقاومت چه ظرفیت‌ها و چالش‌هایی در قالب نظم در حال گذار غرب آسیا برای جمهوری اسلامی ایران به دنبال خواهد داشت. با پیروزی انقلاب اسلامی ایران و اتخاذ راهبرد تجدیدنظرطلبانه نسبت به نظم مستقر آمریکامحور غرب آسیا، ایالات متحده آمریکا و کشورهای رقیب و دشمن منطقه‌ای که موجودیت و امنیت خود را در حفظ نظم آمریکایی می‌دیدند، شروع به عداوت و خصومت با جمهوری اسلامی ایران نموده و فشارهای سیاسی، اقتصادی و نظامی گسترده‌ای علیه ایران به راه انداختند. در واکنش به این اقدامات، ایران اقدام به سازماندهی و تشکیل گروه‌ها، سازمان‌ها و جنبش‌های آزادی‌خواه، چون حزب‌الله لبنان، حماس، دولت سوریه و جدیدتر هم انصارالله یمن و شیعیان عراق، نموده و با نفوذ در میان ملت‌های اسلامی منطقه، راهبرد ضد مهار علیه سیاست مهار ایالات متحده را اتخاذ نمود. این راهبرد هرچند چالش‌ها و تهدیداتی برای منافع ملی جمهوری اسلامی ایران، چون تحریم‌های گسترده اقتصادی، نظامی و سیاسی، ایران‌هراسی و بعضاً جنگ نظامی چون حمله صدام حسین، به دنبال داشته است، اما با ایجاد فرصت‌هایی چون نفوذ در منطقه و گسترش شبکه‌ای متحدان دولتی و غیردولتی، به استقرار نظم بومی در منطقه نزدیک شده و خطرات اتخاذ رویکرد مقاومت‌محور را کاهش داده است. در همین راستا، تعجب‌آور نیست که ایران حضور منطقه‌ای خود در منطقه‌ی غرب آسیا را با برداشتن قسمتی از تحریم‌های مرتبط با برنامه هسته‌ای خود معامله نمی‌کند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Abbasi, M., & Mohammadi, V. (2013). A Realist Explanation of the International Power Conflict in Syria and Its Consequences for the Security of the Islamic Republic of Iran. *Iranian Research Letter of International Politics*, 2(1), 70-93.
- Amble, D. S. (2022). Theorizing the Emergence of Security Regions: An Adaptation for the Regional Security Complex Theory. *Global Studies Quarterly*, 2(4), 1-10.
- Ataie, M. (2021). Continuity despite Revolution: Iran's Support for Non-State Actors. *Middle East Briefs*, 139(2), 123-143.
- Azizi, H., Golmohammadi, V., & Vazirian, A. H. (2020). Trump's Maximum Pressure and Anti-Containment in Iran's Regional Policy. *Digest of Middle East Studies*, 29(2), 150-165.

- Barzegar, K. (2017). *Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran in the Middle East*. Qoqnoos Publishing.
- Blanford, N. (2017). *Hezbollah's Evolution: From Lebanese Militia to Regional Player*. PP4_Blanford_Hezbollah.pdf (mei.edu)
- Buzan, B. (1983). People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era. *Review of International Studies*, 24(2), 133-134.
- Buzan, B. (2016). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. ECPR Press.
- Buzan, B., & Waeber, O. (2003). *Regions and Powers*. Cambridge University Press.
- Cruden, M. (2011). *Regional Security Complex Theory: Southeast Asia and the South Pacific* The University of Waikato].
- Deepak, N. (2009). Regionalism in the Asia Pacific/East Asia: A Frustrated Regionalism. *Contemporary Southeast Asia*, 31(1), 112-132.
- Golshani, A., & Bagheri, M. (2012). The Position of Lebanese Hezbollah in the Deterrence Strategy of the Islamic Republic of Iran. *Quarterly Journal of Political and International Research*, 11(2), 123-156.
- Goodarzi, J. (2013). Syria and Iran: Alliance Cooperation in a Changing Regional Environment. *Ortadogu Etutleri*, 4(2), 31-54.
- Heras, N. A. (2017). *Iraq's Fifth Column: Iran's Proxy Network* (MEI Policy Paper, Issue).
- Huntington, S. (1999). The Lonely Superpower. *Foreign Affairs*, 78(2), 35-49.
- Hurrell, A. (2006). Hegemony, Liberalism, and Global Order: What Space for Would-Be Great Powers? *International Affairs*, 82(1), 1-19.
- Jones, P. (2022). A Middle East Cooperation and Security Process: Has the Time Come? *Middle East Policy*, 29(1), 74-89.
- Katz, B. (2018). Axis Rising: Iran's Evolving Regional Strategy and Non-State Partnerships in the Middle East. *International Security*, 12(3), 23-39.
- Katzenstein, P. (2015). *A World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium*. Cornell University Press.
- Kelly, R. E. (2007). Security Theory in the New Regionalism. *International Studies Review*, 9(2), 197-229.
- Khan, A., & Zhaoying, H. (2020). Iran-Hezbollah Alliance Reconsidered: What Contributes to the Survival of State-Proxy Alliance? *Journal of Asian Security and International Affairs*, 7(1), 101-123.
- Koch, B., & Stivachtis, Y. (2019). *Regional Security in the Middle East*. E-International Relations.
- Kose, T., Ozcan, M., & Karakoc, E. (2016). A Comparative Analysis of Soft Power in the MENA Region: The Impact of Ethnic, Sectarian, and Religious Identity on Soft Power in Iraq and Egypt. *Foreign Policy Analysis*, 12(3), 354-373.
- Lobel, O. (2021). *Becoming Ansar Allah: How the Islamic Revolution Conquered Yemen*. Houthi-Iran-Report-Oved-Lobel-Final-Version.pdf (eeradicalization.com)
- Martin, S. (2018). The New American Strategy on Iran. On War | On Peace
- Moradi, A. (2015). The Syrian Crisis and the Regional Security of the Islamic Republic of Iran. *Quarterly Journal of Strategic Policy Research*, 4(15), 58-76.
- Nezam, A. H. (2016). *Light and Shadow of Hashd al-Shaabi*. Andisheh-Sazan Noor Studies Institute.
- Osterud, O. (1992). Regional Great Powers. In I. B. Neumann (Ed.), *Regional Great Powers in International Politics* (pp. 1-15). Springer Publishing.
- Pollack, K. M. (2020). *The Evolution of the Revolution*. The-Evolution-of-the-Revolution.pdf (aei.org)
- Riedel, B. (2017). Who Are the Houthis, and Why Are We at War with Them? <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2017/12/18/who-are-the-houthis-and-why-are-we-at-war-with-the>
- Risseuw, R. (2018). *The Syrian-Iranian Nexus: A Historical Overview of Strategic Cooperation*. The-Syria-Iran-Nexus-1.pdf (bic-rhr.com)
- Rolf, M. (2015). The Iran Deal and a New US Strategy for the Middle East. <https://www.justsecurity.org/24948/iran-deal-strategy-middle-east>
- Rolfe, J. (2008). Regional Security for the Asia-Pacific: Ends and Means. *Contemporary Southeast Asia: A Journal of International and Strategic Affairs*, 30(8), 99-117.
- Shiroudi, M., & Shah Ali, A. (2019). The Encounter between the Discourse of Resistance (Shiite) and the Salafi-Ikhwani Discourse on the Traditional Security Arrangements of West Asia. *Quarterly Journal of International Relations Studies*, 12(48), 43-63.
- Smith, N. R. (2020). When Hedging Goes Wrong: Lessons from Ukraine's Failed Hedge of the EU and Russia. *Global Policy*, 11(5), 588-597.
- Soltaninejad, M. (2019). Coalition-Building in Iran's Foreign Policy: Understanding the Axis of Resistance. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 21(6), 717-731.
- Steinberg, G. (2021). *The Axis of Resistance* (International and Security Affairs, Issue).
- Stewart-Ingersoll, R., & Frazier, D. (2012). *Regional Powers and Security Orders: A Theoretical Framework*. Routledge.
- Taha, L. W. (2022). *The Iranian Involvement in the Yemeni War* Lebanese American University].
- Tank, P. (2013). *The Concept of Rising Powers*. <https://www.files.ethz.ch/isn/146521/aa7c23bf5887ab060f1af737a39a000a.pdf>
- Uzun, E. (2018). *The Axis of Resistance: The Role of Religion in Iranian Foreign Policy* Sabanci University].

- Walsh, B. (2021). Revisiting Regional Security Complex Theory in Africa: Museveni's Uganda and Regional Security in East Africa. *African Security*, 13(4), 300-324.
- Wastnidge, E. (2017). Iran and Syria: An Enduring Axis. *Middle East Policy*, 11(2), 148-159.
- Winter, L. (2010). Fragile State: Yemen in Conflict. *Current History*, 109(12), 395-400.
- Zimmerman, K. (2022). *Yemen's Houthis and the Expansion of Iran's Axis of Resistance*. [Yemen's-Houthis-and-the-expansion-of-Iran's-Axis-of-Resistance.pdf \(aei.org\)](#)